ЗМІСТ

ВСТУП……2

ОСНОВНА ЧАСТИНА

РОЗДІЛ 1. Теорія номінації в російській та українській мовах…….7
1.1. Номінація особи у комунікативно-прагматичному аспекті…….7
1.2. Номінація особи як перекладознавча категорія……..11

РОЗДІЛ 2. Особливості перекладу оказіоналізмів у функції
номінації особив повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір»
російською мовою……15
2.1. Переклад оказіоналізмів…….15
2.1.1. Переклад загальновживаною лексикою…….18
2.1.2. Вилучення номінації в тексті перекладу…….21
2.1.3. Калькування……..25

ВИСНОВКИ…….28
Використана література…….30
Джерела матеріалу досліджень…….32

ВСТУП

У функціонально-стилістичній системі української літературної мови номінації осіб утворюють кількісно значну й структурно розгалужену систему. У різних функціональних та експресивних стилях на різних часових зрізах літературної мови актуалізуються ті чи інші номінації осіб, що зумовлено стильовими інтенціями мови, комунікативною прагматикою та стилістичними конотаціями усталених і трансформованих мовних одиниць.

Художній твір – це особлива сфера функціонування реалій, зокрема, авторських номінацій, особливістю яких є те, що вони не просто дають назву істотам чи «неістотам» для їх виділення з числа подібних. Вони пов'язані з тематикою твору, жанром, загальною композицією та характером образів, несуть певне смислове навантаження і стилістичне забарвлення, а також дають читачеві змогу отримати додаткову інформацію про характер персонажів, їх зовнішність, походження, соціальний стан. Склад і поєднання авторських номінацій залежать і від соціальної та естетичної позиції автора художнього тексту.

Художні твори особливо насичені власними назвами, які часто називають «промовистими». У тексті оригіналу читач отримує певну додаткову інформацію, яка втрачається при невдалому перекладі. Головною проблемою і метою для перекладача є створення у свідомості читача тексту перекладу аналогічного образу і відповідних йому асоціацій, які існують у мові і якою не володіє читач перекладу. Отже, способи передачі авторських номінацій при перекладі відіграють неабияку роль у відтворенні ідіостилю автора художнього твору.

Передача авторських номінацій у практиці перекладу художнього тексту має величезне значення як для збереження стилістики тексту оригіналу, так і для передачі його інформативної, змістовної складової: різні неточності можуть призвести і до фактичного викривлення, і до втрати національного колориту. Під час роботи над художнім текстом перед перекладачем майже постійно постає сакраментальний вибір – між збереженням змісту і збереженням форми. На

думку С. Влахова і С. Флоріна, авторські номінації можна умовно розподілити на три групи:

1) такі, що зазвичай не підлягають перекладу через домінування номінативної функції над комунікативною;
2) такі, що підлягають перекладу залежно від контексту, який може «висвітлити» їхній зміст;
3) ті, що потребують такого перекладу або такої постановки, при якій можна помітити як номінативне значення, так і семантику, у тому числі, каламбури [5, с. 286].

Якщо говорити про передачу авторських номінацій зі збереженням форми, слід зазначити найчастіше використання двох способів – транскрипції й транслітерації, тобто відтворення звукової або графічної форми іншомовного слова. У сучасній перекладацькій практиці використовується і комбінована форма: транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. Оскільки фонетичні й графічні системи мов значно відрізняються одна від одної, передача іншомовних слів і сполучень цільовою мовою завжди є дещо умовною і приблизною.

Передача авторських номінацій зі збереженням форми не завжди є вдалою, адже при збереженні лише форми втрачається смислове навантаження слова мови-джерела, творчий задум автора, і читач перекладу не розуміє всього значення, яке було закладено в ім’я [6, с. 73]. Завдання перекладача ще більш ускладнюється, якщо у сферу аналізу залучити соціо- та прагмалінгвістичний аспекти. Як відомо, характер індивідуального сприйняття тексту читачем багато в чому залежить від його фонових знань, які змінюються з віком, освітою, культурним середовищем і т. ін. Якщо реципієнтом тексту виступає мала дитина з порівняно невеликим багажем фонових знань, перевагу слід буде віддавати збереженню змісту. З ростом життєвого досвіду, освіти і компетенції, діапазон асоціацій при сприйнятті тексту розширюється. Інколи перекладач художнього тексту, прагнучи відтворити і зміст, і форму, для номінації однопланових одиниць звертається до чергування обох способів.

Намагаючись відтворити форму чи зміст, перекладачі часто припускаються помилок, іноді – свідомих. Саме так у читача виникають хибні асоціації стосовно того чи іншого слова.

Слід зауважити, що далеко не завжди доречним є передавати авторські номінації зі збереженням змісту. Варто уважно придивлятися до конкретної ситуації. По-перше, якщо всі імена, назви, прізвища та прізвиська відтворювати зі збереженням змісту (а оскільки вони є вигаданими автором, теоретично, їх можна передати, керуючись асоціаціями), виникне смислове перевантаження – нагромадження смислів та асоціацій. По-друге, іноді прізвища, що в перекладі зберігають зміст, викликають хибні асоціації, що призводить до надто своєрідного сприйняття персонажа читачем. У таких випадках через небезпеку хибних асоціацій доречнішим є збереження форми слова.

Отже, аналізуючи способи відтворення авторських номінацій перекладачами художнього тексту, можна дійти однозначного висновку, що баланс між формою та змістом вирішується кожним з них індивідуально при певних перевагах тих чи інших світоглядних позицій, художньої фантазії, прагматичних настанов та глибини інтерпретації тексту оригіналу. Маючи справу з так званими промовистими назвами, перекладач щоразу опиняється перед вибором: якщо він вирішує зберегти тональність іншої мови, то вдається до транскрипції чи транслітерації; коли вважає за потрібне відтворити художню функцію промовистого імені, то використовує внутрішню форму. Зазвичай кваліфікований перекладач при відтворенні художнього тексту мовою перекладу постійно дбає про естетичну функцію авторського ономастикону, не тільки осмислюючи широкий контекст, а й приділяючи постійну увагу динаміці розвитку сюжету, зміні якостей персонажів твору, що особливо потребує редагування власного перекладу, прагматичним настановам тексту, стилістичним особливостям, у тому числі – національно-культурним компонентам тексту, що перекладається. Відтворення групи реалій-власних назв як основних носіїв національно-культурної специфіки першотвору, при всьому розмаїтті перекладацьких рішень, здійснюється переважно способами

безперекладної передачі (транскрипція і транслітерація), калькуванням внутрішньої форми та морфологічної будови, а частіше за все – відтворенням образного значення кожної конкретної мовної одиниці.

Актуальність дослідження полягає в потребі системного аналізу релевантних для тексту номінацій осіб і їх перекладу російською мовою. Лінгвостилістичний, етнолінгвістичний зміст номінацій осіб розкривається на матеріалі повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», в якому охопилено широке коло соціальних, національних, політичних, психологічних проблем життя суспільства, номінації осіб часто використовуються як символічні характеристики людської вдачі, створюють художню модель образу людини як біологічної, фізичної, суспільної істоти.

Актуальним є розкриття загальнотеоретичних питань, пов’язаних із структуруванням поняттєво-денотатної і оцінної семантики назв осіб, що функціонують у тексті повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір».

Об’єктом дипломного дослідження є текст повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір» і його переклад російською мовою, зроблений перекладачем І. Чеховською.

Предметом дослідження є номінації осіб як стилістично маркованих одиниць художнього тексту та особливості їхнього перекладу російською мовою.

Мета роботи полягає в аналізі особливостей перекладу номінацій осіб, виділених з повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», російською мовою.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання **наступних завдань:**

1) дослідити номінацію особи у комунікативно-прагматичному аспекті;
2) визначити номінацію особи як перекладознавчу категорію;
3) розглянути особливості перекладу номінацій осіб, виражених оказіоналізмами, діалектизмами, росіянізмами у повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір» російською мовою.

Мета й завдання роботи, специфіка її об’єкта й фактичного матеріалу, різноплановий характер проблеми зумовили комплексний підхід до вибору

методів дослідження: а) контрактивний (зіставний) метод, який полягає в системному порівнянні номінацій осіб, виділених з текстів оригіналу та перекладу російською мовою повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», з метою виявлення специфіки способів і прийомів, застосованих перекладачем І. Чеховською при лексичній трансформації першотвору; б) описовий метод використовується для опису способів перекладу номінацій осіб, які знайшли свою актуалізацію в перекладі російською мовою повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір»; в) метод моделювання застосовується з метою наочного зображення етапів лексичної трансформації українських номінацій осіб російською мовою, ужитих у студійованому перекладі І. Чеховської; г) метод суцільної вибірки, який полягає в ретельному пошуку та виділенні номінацій осіб з тканини художнього твору, що виступала матеріалом дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вперше здійснено структурно-семантичне і стилістичне дослідження номінацій осіб на матеріалі тексту повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір» і його перекладі російською мовою. Запропоновано аналіз особливостей перекладу номінацій осіб, виділених з повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», російською мовою.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, який нараховує 25 позицій. Загальний обсяг роботи складає 31 сторінку.

РОЗДІЛ 1. Теорія номінації в російській та українській мовах

1.1. Номінація особи у комунікативно-прагматичному аспекті

Основною номінативною одиницею є слово або його окреме лексичне значення. До розряду номінативних засобів О. О. Тараненко залучає також «стійкі лексикалізовані і фразеологізовані словосполучення та синтаксичні конструкції, еквівалентні слову», синтаксичні словосполучення та речення [18, с. 385]. Колшанський Г. П. виділяє три види номінації: лексичну (через слово і словосполучення), пропозитивну (через речення) і дискурсивну (через текст) [23, с. 121].

Процес номінації Г. О. Уфімцева схематично відтворює формулою *реалія → поняття → ім'я*. Реалія являє собою сукупність якостей, що вичленовуються в мовних актах; поняття виступає як зміст імені, що об'єднує також експресивні ознаки; ім'я – звукоряд, розчленований у мовній свідомості відповідно до структури мовного коду. Явища об'єктивного ряду визначаються терміном *денотат* (типове уявлення про предмет реальної дійсності), а поняттєва сфера визначається як *сигніфікат* (поняття, що є відображенням суттєвих ознак одного предмета або класу предметів) [19, с. 14]. У логічному розумінні терміни *денотат* і *реалія*, *сигніфікат* і *поняття* є тотожними, бо однаковою є їх предметна і гносеологічна спрямованість [23, с. 103]. Традиційно мовознавство оперує співвідносними поняттями: *значення, зміст, концепт, семантика* – для абстрактного ряду слів; *предмет, об'єкт, референт, денотат, реалія, ситуація* – для матеріально вираженого ряду номінантів. Матеріальний денотат завжди перебуває у корелятивних відношеннях з його відображенням у значенні слова – сигніфікатом. Г. П. Колшанський наголошує на тому, що «аналіз конкретних слів завжди має враховувати саме основне номінативне значення – сигніфікат, який містить суттєві ознаки будь-якого предмета, процесу, що не залежить від контексту» [23, с. 119].

Розрізняють первинну і вторинну номінації. Первинна номінація виражається процесом перенесення назви вже відомого об'єкта для найменування новопізнаного або новооціненого [18, с. 386]. В основі вторинної

номінації лежить надання об’єктові ще однієї назви, а також асоціативний характер людського мислення. Це явище полягає у перенесенні одного поняття на інше. На думку М. Г. Шекери, у цьому процесі відображено розгалуження лексико-семантичної структури переносних значень загальновживаної лексики [21, с. 6]. Процес творення власних імен, на думку О. О. Тараненка, полягає в тому, що вони «співвідносяться з референтами не шляхом поняттєвого опосередкування, а прямо, і тому не закріплюють за собою роль позначення яких-небудь узагальнених ознак своїх референтів» [16, с. 31]. Проте це не стосується випадків, коли автор художнього твору вживає і творить власні імена з прозорою етимологією, яка, контрастуючи з предметом, вказує конкретно або символічно на якусь його ознаку. На цьому наголошує Б. Г. Пришва [13, с. 81]. Основним інструментом вторинної номінації є художній образ, який зумовлює зміну семантики слова і є формою висловлення авторських думок.

У праці «Из записок по теории словесности» О. О. Потебня першим у вітчизняному мовознавстві окреслив проблему вторинної номінації. Будь-яке розуміння слова є насправді новим його утворенням [11, с. 79]. Цю думку потім розвинув у своїх працях В. В. Виноградов. Він зазначав, що «жодна мова не в змозі висловити кожну конкретну ідею самостійним словом… Конкретність досвіду безмежна, ресурси найбагатшої мови чітко обмежені. Мова змушена розносити безмежну кількість значень по різних рубриках основних значень» [13, с. 15]. Традиційно під вторинною номінацією розуміють процес надання об’єктові ще однієї назви з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою [18, с. 386]. Важливим компонентом у процесі вторинної номінації є мотив, який виражає не весь зміст поняття, а одну з ознак, саме ту, яка є для більшості суб’єктів зрозумілою і найбільш важливою. На це звертає увагу Г. О. Уфімцева, коли зазначає, що слова є психофізіологічними сутностями, одягнутими у мовну форму, «що стали для індивіда сигналом дійсності» [22, с. 17].

Вторинне найменування – один із чинників творення мовної експресії; воно є основою ряду лексичних стилістичних засобів – метафори, епітета, метонімії, антономазії. Художньо-стилістичне переосмислення денотата з метою

виокремлення певної його ознаки зумовлює цілу гаму оказіональних значень, що виникають в уяві індивіда унаслідок кореляції семантики вторинного номінатива з поняттям реальної дійсності. В основі процесу номінативного перейменування лежить зсув денотативної співвіднесеності на основі перенесення загальної ознаки з об'єкта первинної номінації на об'єкт вторинної номінації [23, с. 94]. Отже, вторинна експресивно-образна номінація ґрунтується на взаємозумовленості кількох денотатів та їх ознак, встановленні різноманітних зв'язків, що існують між ними в реальній дійсності або в уяві мовця. Суб'єктивне переосмислення мовних одиниць можна назвати картиною індивідуального вторинного означування. Головною її відмінністю від мовної картини світу є образність, а основним сегментом та інструментом вторинної номінації є художній образ, який, з одного боку, репрезентує зміни семантики слова в художній мові, а з іншого – є формою висловлення авторських думок. З погляду лінгвістики, образність слова становить важливу ознаку самого значення, спосіб його презентації. Це – категорія прагматична й експресивна, спрямована на посилення виразності мови та впливу її на адресата.

Слово може викликати у реципієнта позитивні або негативні за емоційним сприйняттям асоціативно-образні уявлення. Емоційно-експресивна конотація лексичного значення слова зумовлена його внутрішньою формою – ознакою, що лежить в основі номінації при утворенні нового лексичного значення.

Дослідники внутрішньої форми слова звертаються до засадничих положень В. фон Гумбольдта та О. О. Потебні.

О. О. Потебня визначав внутрішню форму як особливість, що народжується одночасно з розумінням [11, с. 97]. Поняття внутрішньої форми для О. О. Потебні, який істотно трансформував ідеї німецького лінгвіста-філософа В. фон Гумбольдта, є основним. У слові О. О. Потебня виділяє три взаємопов'язаних, взаємозумовлених елементи, сторони: зовнішню форму, тобто звукові елементи слова; зміст, який об'єктивується через звук; і внутрішню форму, або найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким

виражається зміст. Внутрішня форма дає назву слову, визначає його звукове оформлення, через яке виражає значення слова як сукупність об'єктивних ознак. Водночас вона виявляє відношення між значенням і його звуковим оформленням. Досліджуючи структуру лексичного значення слова, О. О. Потебня описував денотативно-сигніфікативні семи, тлумачення яких без аналізу внутрішньої форми слова неможливе. Його теорія внутрішньої форми слова ґрунтується на визначенні центру образу, який є однією з ознак, що превалює над усіма іншими у слові. Вчений зауважував, що «слово, взяте в цілому, як сукупність внутрішньої форми і звука, є передусім засіб розуміти того, хто говорить, аперцепціювати зміст його думки» [12, с. 123].

Думки О. О. Потебні розвинені були далі в працях В. В. Виноградова, В. М. Русанівського, М. І. Голянич.

Сучасні мовознавці, зокрема О. О. Тараненко, визначають внутрішню форму як «звуковий або морфемний комплекс, що з різним ступенем виразності розпізнається всередині звукової оболонки слова як її мотивувальний образ і як спосіб мотивації його значення» [18, с. 80]. У ширшому розумінні, В. Н. Телія визначає внутрішню форму як ознаку вторинних найменувань, «утворених шляхом переосмислення значень і функціонування їх у повсякденному стандарті» [17, с. 7]. Здебільшого, це будь-який троп, що здатний ожити в асоціативно-мовній пам'яті в окремих ситуаціях мовної діяльності.

Внутрішня форма вторинної номінації зумовлюється можливістю мовця самому визначати окремі ознаки предметів та переносити їх на об'єкт вторинної номінації. Подвійна репрезентація, неодноразове означування навколишньої дійсності зумовлюють формування великої кількості висловів, інтерпретацію будь-якої діяльності людини, її емоційних хвилювань, чуттєво-образних уявлень реального світу [23, с. 86].

Як акт номінації порівняння передбачає зіставлення предметів та явищ за ступенем вияву інтенсивності ознаки в кожному з них. Характер асоціацій, на яких ґрунтується порівняння, має різні емоційно-оцінні відтінки, що накладаються на основне порівнюване значення об'єкта. Оскільки порівняння

по-різному сприймається суб'єктами комунікації, воно викликає різні асоціації, а отже – й емоції [10, с. 79]. Негативні емоції викликає насамперед відповідна лексика у функції прямої номінації. Проте, як зазначає В. М. Русанівський, «можлива й непряма оцінка певних об'єктів зневаги – через порівняння» [15, с. 221].

До актів вторинної номінації належать також і перифрази [18, с. 386]. Питання перифрастології розробляли у своїх працях Л. А. Булаховський, А. П. Коваль, М. М. Пилинський, Є. С. Регушевський, Н. М. Сологуб, О. С. Юрченко.

1.2. Номінація особи як перекладознавча категорія

Проблема перекладу номінацій осіб у сучасному перекладознавстві в цілому і в українському, зокрема, досі лишається малорозробленою. У більшості наукових досліджень увага приділяється питанням перекладу лише власних назв, які серед великого розмаїття такого мовного явища, як номінацій осіб, становлять невелику групу лексичних одиниць. До того ж, представлена проблема розроблялася переважно російськими науковцями, такими, як З. Е. Рогановою, С. Влаховим, С. Флориним, і на матеріалі англійських та німецьких текстів.

В українському лінгвістичному просторі питання перекладу власних назв студіював С. Ковганюк, проте ці дослідження проводилися на матеріалі творів російських авторів (М. Гоголя, А. Чехова, О. Пушкіна, М. Шолохова та ін.). Натомість, праць, присвячених проблемі перекладу номінацій осіб, які були б виконані на матеріалі текстів українських письменників фактично немає.

Отже, які питання постають під час перекладу власних назв і як їх розв'язувати?

Переклад людських імен на практиці часто виростає в проблему. Ми вже призвичаїлись до того, що українське ім'я *Іван* звучить англійською *Джон*, французькою *Жан*, італійською *Джованні*, німецькою *Йоганн*, польською і чеською *Ян*, та й споріднені фонетично з нашими імена будь-якої нації не

становлять у перекладі труднощів – ми відтворюємо їх за точним або приблизним звучанням: *Бернард, Вільям, Поль, Чезаре, Курт, Фріц, Сигізмунд* тощо. А у таких двох близькоспоріднених мовах, як українська й російська це питання розв'язується не просто, оскільки якщо російське ім'я *Иван* буде й українською *Іван*, а *Степан – Степан*, то вже інші поширені імена звучать по-різному: *Николай – Микола, Михаил – Михайло, Константин – Костянтин* і *Кость*, *Алексей – Олексій* і *Олекса, Афанасій – Панас, Леонід – Леонід* і *Левко* тощо. Ще більша розбіжність спостерігається у вимові жіночих російських і українських імен: *Марья – Марія; Дарья – Дарина, Одарка; Параскева – Параска; Агафия – Гафія, Гапка; Агриппина – Горпина* тощо.

Проте слід зазначити, що часи класичних *Стецьків, Паньків, Палажок, Парасок* та *Гапок* в українській літературі минулися. Кількість імен набагато зменшилась, чимало їх (*Вакула, Вак, Явтух, Ярехта* та багато інших) і зовсім вийшли з ужитку. С. Ковганюк у своїй книзі «Практика перекладу» задається питанням: «Цікаво: вийшли з ужитку чи з моди?» [7, с. 232]. І сам дає на нього відповідь, зауважуючи, що імена так само виходять з моди, як одяг, меблі або пісні й танці. Як приклад С. Ковганюк наводить такі факти: «Майже ціле XIX століття в Росії кожен третій дворянин був або *Олександром Миколайовичем* або *Миколою Олександровичем* на честь Миколаїв й Олександрів – царів. Пореволюційні роки (а саме 20-і рр. XX ст.) покликали до життя багато *Револьдів, Спартаків, Владленів, Марленів, Маратів, Владілен, Октябрин, Рад, Свобод* та ін. У 30-і роки багато хлопчиків чомусь дістали незвичне у нас ім'я *Едуард*, названо було безліч *Валериків* на честь уславленого льотчика Чкалова. Перед самою вітчизняною війною переможно пройшла мода на *Марин* і *Світлан*, а після війни батьки так дружно нарікали дочок *Наташами*, що навіть народився анекдот: у вас хто – хлопчик чи Наташа? У ті ж часи зайшла і триває мода на імена київських князів *Ігоря, Олега* й рідше *Ярослава*. Підтримувати цю моду було тим легше, що церква втратила право втручатися в надання імен дітям, воно стало справою самих батьків» [7, с. 233].

Традиційна вимова зберігає свою силу і в назві літературних творів, що перекладаються найчастіше за їх усталеним звучанням, а не за змістом. Наприклад, «Піднята цілина» – це калька з російської мови, «чистісінький русизм», як називає це явище С. Ковганюк, оскільки українською вона буде *«Розорена цілина», «Ходіння по муках»* точніше було б перекласти за його апокрифічним походженням *«Мандри по муках»*. Але сила традиції – велика сила. Тому в українській та російській літературах назви творів перекладаються переважно фонетичним способом.

Проте так було не завжди. З історії перекладу відомо, наприклад, що *«Детство, Отрочество, Юность»* Л. Толстого вперше було перекладено у Львові в 1894 році під назвою *«Дитячий, хлоп'ячий і молодечий вік»*. У 20-х роках XX століття цей твір уже вийшов друком під назвою *«Дитинство, хлоп'яцтво і юнацтво»*, а трохи пізніше – *«Дитинство. Отроцтво. Юність».*

У своїй книзі «Практика перекладу» С. Ковганюк торкається проблеми перекладу прізвищ, які описують певну рису характеру літературних персонажів. Так, С. Ковганюк зазначає, що такі прізвища «перекладаються за значенням, як кожне інше слово оригіналу. Наприклад, прізвище-прізвисько *Шалый* з «Фомы Гродеева» М. Горького, що характеризує несамовиту вдачу даного персонажа, в українському перекладі також зберігає цю рису – *Шалений.* Але той самий перекладач не змінив такого ж прізвища, бо воно нічим не характеризує розважливого і стриманого коваля *Іполита Шалого*» [7, с. 241].

У кожного народу є поширені власні назви тварин, що стали загальними, наприклад, у росіян*: заєць – «косой», ведмідь – «Мишка», вовк – «бирюк», корова – «Буренка», кінь – «Савраска», собака – «Жучка»*; в Україні поширені: *собака – Бровко, Рябко; корова – Руда, Полова; кінь – Воронько, свиня – льоха* й т. ін. Ці назви стали синонімами, тому не обов'язково казати: *«Під коморою сидів собака Рябко»*, всі однаково зрозуміють це речення й у тому випадку, якщо сказати: *«Під коморою сидів Рябко».* Отже, коли в мові перекладу є назва-синонім, її неодмінно слід ужити. Але неправильно було б перекласти назву загальну, коли на неї немає відповідника. Наприклад, *по полю стрелой промчался косой* треба

перекласти: *по полю стрілою промчав заєць*, бо *косий* в українській мові не є синонімом зайця.

До загальних назв, які становлять національну ознаку твору, належать реалії. С. Ковганюк визначає реалії як «назви предметів і явищ матеріальної і духовної культури певного народу, які при перекладі залишаються незмінними» [7, с. 212]. До них він відносить:

1) ознаки соціального стану: *дворянин, міщанин, селянин, робітник, козак, бюргер*;
2) професії: *тракторист, шахтар, пастух, чабан, атарщик, звіровод*;
3) посади: *староста, війт, бургомістер, отаман, цар, король, президент*;
4) чини: *генерал, адмірал, полковник, вахмістр, капрал, урядник*;
5) назви мір довжини та ваги: *кілометр, верства, миля, вершок, ярд, льє, кілограм, пуд, фунт*;
6) назви грошей: *карбованець, ліра, франк, долар, марка, крона, фунт*;
7) назви свят: *Пасха, Свято Божого Тіла, рамазан, пурім*;
8) звертання: *здрастуйте, добридень, здоровенькі були, здорові днювали, здорові ночували, селям-алейкум; містер, месьє, сеньйор, пан, сер, гідальго*;
9) різні предмети матеріальної культури: назви одягу (*свитка, чумарка, сюртук, чекмень, черкеска*); страв (*борщ, галушки, тюря, щі, шашлик, плов*); музичних інструментів (*бандури, гуслі, зурна, волинка*); будівель (*хата, сакля, котедж, вілла, терем, замок*) [7, с. 212].

Як приклад можна навести російську реалію «ямщик». Ямщики – це цілі покоління професіоналів – людей, які перевозили пошту та пасажирів на певні відстані. Вікові звичаї цієї професії породили своєрідний ямський побут, величезний цикл «ямських» народних пісень, приказок, легенд. Звичайно ж, слово «ямщик» не можна перекладати словом «візник» у такому прикладі: *«…он вышел на крыльцо, кликнул* ***ямщика*** *и уехал, прежде чем я успел опомниться»*. («…він вийшов на ґанок, гукнув візника і поїхав, раніш ніж я встиг опам’ятатися») [7, с. 245].

Візник – це *извозчик,* представник якісно іншої, суто міської професії. У російській мові цілком природно може функціонувати така конструкція: «Разбогатевший ямщик приехал в город и решил погулять. Он нанял извозчика и укатил в трактир». Тут навіть формально не можна допустити, що «візник найняв візника», оскільки вони – різні професійні категорії [7, с. 245].

Отже, коли слово оригіналу логічно не узгоджується з контекстом у тексті перекладу, воно завжди містить в собі певну «каверзу», і перекладач не має права залишити його в такому написанні доти, доки не встановить його справжнього змісту.

РОЗДІЛ 2. Особливості перекладу оказіоналізмів у функції номінації особи в повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір» російською мовою

2.1. Переклад оказіоналізмів

У процесі перекладу перекладач зближує дві лінгвістичні системи, одна з яких експліцитна і стійка, інша потенційна й адаптовувана. У перекладача перед очима знаходиться пункт відправлення і йому необхідно створити пункт прибуття. Насамперед перекладач буде досліджувати текст оригіналу; оцінювати дескриптивний, афективний й інтелектуальний зміст одиниць перекладу, які він вичленовує; відновлювати ситуацію, яка описана в повідомленні; зважувати й оцінювати стилістичний ефект і т. д. Проте перекладач не може зупинятися на цьому: він обирає який-небудь один розв’язок; у деяких випадках він досягає цього так швидко, що в нього складається враження раптового й одночасного розв’язку [11, с. 157].

Отже, існує два види перекладу: прямий (буквальний) і непрямий.

Дійсно, бувають випадки, коли повідомлення вихідною мовою прекрасно перекладається в повідомлення мовою перекладу, оскільки вона ґрунтується або на паралельних категоріях (структурний паралелізм), або на паралельних поняттях (металінгвістичний паралелізм). Проте може статися й так, що перекладач констатує наявність у мові перекладу «прогалини», яку необхідно

заповнити еквівалентними засобами, прагнучи до того, щоб загальне уявлення від двох повідомлень було однаковим.

Під час аналізу тексту перекладу російською мовою повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір» були виявлені певні невиправдані варіанти відтворення денотативного та конотативного змісту номінацій осіб.

Перш ніж перейти безпосередньо до особливостей перекладу оказіональних слів, слід визначити поняття «оказіоналізм».

Оказіоналізми, оказиональні неологізми (лат. occasionalis – «випадковий») – це лексичні одиниці, утворені авторами літературних чи публіцистичних творів згідно з існуючими в мові словотворчими моделями з певною стилістичною метою для конкретного випадку, які функціонують лише в певних контекстах. Цій групі неологізмів. Авторами таких оказіоналізмів можуть бути не тільки письменники*;* ми самі, того не розуміючи, часто випадково вигадуємо слова (наприклад, *відкривачка, распакетить, перегрустить*).

Оказіональні слова, як правило не стають здобутками мови, їм завжди притаманна експресивність і незвичайність, вони створюються конкретним автором, породжуються цілями вислову і контекстом, з яким пов'язані і поза яким, як правило, не відтворюються. Навіть в звичайній мові основна їх функція не номінативна, як у простих неологізмів, а характеризуюча. Слова ці іноді і стають загальновживаними, тобто входять в лексичну систему мови, але така метаморфоза трапляється рідко і, головне, вони на неї не претендують, бо це не просто слова, а особливі слова, спеціально призначені для експресивних і художніх цілей.

Слово, що увійшло до мови, втрачає колорит незвичності і новизни, але для оказіональних слів в художній мові важливо бути «несподіваними», важливо привернути увагу до своєрідності своєї форми і змісту, дати зрозуміти читачу, що ці слова не відтворюються в мові, а творчо створюються в ній.

Оказіональні слова використовуються в творчості найрізноманітніших і різномовних письменників. На жаль, уважне ставлення до оказіонализмів не є

перекладацьким правилом. Дуже часто перекладачі просто не помічають оказіоналізмів, приймаючи їх за невідомі їм загальновживані слова або ті що регіонально вживаються, і перекладають оказіоналізми звичайною лексикою. Навіть сприймаючи оказіональне слово, багато перекладачів не беруть на себе відповідальність зайнятися словотворенням і вдаються до більш менш вдалих описових еквівалентів.

Переклад за допомогою вибору однієї з декількох часткових описових відповідностей є дуже поширеним способом перекладу. Майстерність перекладача в значній мірі полягає в умінні відшукати ряд відповідностей одиниці оригіналу і вибрати з цього ряду варіант, найкращий за умовами контексту. Проте існування в одиниці вихідної мови одного або декількох перекладацьких еквівалентів не означає обов'язкової появи таких еквівалентів у будь-якому перекладі, якщо в оригіналі використана дана одиниця. У ряді випадків умови вживання мовної одиниці в контексті вимушують перекладача відмовитися від використання регулярної відповідності і знайти варіант перекладу, який найбільш точно передає значення одиниці вихідної мови в даному контексті. Нерегулярний, винятковий спосіб перекладу одиниці оригіналу, придатний лише для даного контексту, називається оказіональною відповідністю або контекстуальною заміною.

Умови контексту можуть спонукати перекладача відмовитися в перекладі навіть від вживання одиничної відповідності. Так, географічні назви мають постійні відповідності, які, як правило, створюються імітацією в перекладі звучання іншомовної назви.

Пропонуємо детальніше розглянути специфіку лексичної трансформації номінацій-оказіоналізмів на прикладі російського перекладу повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір».

Способи, що були використані при лексичній трансформації індивідуально-авторських новотворів перекладачем І. Чеховською, можна умовно поділити на шість груп:

1) переклад загальновживаною лексикою;

2) відсутність перекладу, тобто опущення такої номінації в тексті перекладу;

3) калькування;

2.1.1. Переклад загальновживаною лексикою

За своїм кількісним складом представлена група є, на жаль, найчисленнішою. Як, уже зазначалося вище, більшість перекладачів не беруть на себе відповідальність створити в мові перекладу оказіоналізм, який би міг бути еквівалентом до авторського, І. Чеховська не стала винятком.

Отже, проаналізуємо переклад російською мовою новотворів, що входять до представленої групи.

язикань – болтун. Пропонуємо порівняти текст оригіналу і текст перекладу: *Я щосили хапаю* ***язиканя*** *за барки й навіть дивуюся, як він опецькуватий, затрясся в моїх руках…*(24, 94). *– Я изо всех сил хватаю* ***болтуна*** *за грудки и даже удивляюсь, что он, здоровый, затрясся в моих руках…*(25, 188). Російське слово *болтун* за тлумачним словником означає: «(разг.) болтливый человек» [9, 55], відповідно: *болтливый* – «любящий много говорить, а также не умеющий хранить тайну» [9, 55]. Звісно, що в російській мові це слово певною мірою містить в собі експресію, проте така експресія значно поступається тій, що міститься в українській лексемі *язикань*, яка, по суті, має таке саме значення, що й прямий відповідник російської лексеми *болтун – балакун*: «*розм*. Балакуча людина; базіка. // *зневажл*. Людина, яка любить багато говорити про що-небудь, не виконуючи того на ділі [2, 57]. Отже, замінивши при перекладі індивідуально-авторський новотвір загальновживаним словом, перекладач значно спростив та «висушив» текст: перед читачем замість яскравого й соковитого повідомлення постає звичайна констатація фактів.

засядьмо – купец, лічикруп – сквалига, книшохап – живодер. М. Стельмах у повісті для характеристики негативного героя, який відрізняється надмірною жадібністю, спеціально створює незвичайні нові лексичні витвори такі, як *засядько, лічикруп, книшохап*, аби яскраво підкреслити ненажерливу вдачу персонажа, представити його в сатиричному світлі й не просто засудити

перед читачем ці риси характеру даного героя, а й змусити читача сміятися над ними. Проте перекладач не звернув увагу на такий задум автора й тому трансформував оказіональні новотвори в загальновживані лексичні одиниці, які, хоч і є семантично еквівалентними оригінальним номінаціям (*купец* – «1. Богатый торговец, владелец торгового предприятия. 2. Покупатель (устар. и спец.)» [9, 314]; *сквалыга – прост*. То же, скряга [9, 231]; *живодер – прост*., *презр*. Жестокий человек [*первонач.* Тот, кто сдирает кожу с убитых животных] [9, 193]), однак значно поступаються з погляду експресивності й неповторності.

надзигльований – оглашенный. Лексема *оглашенный* маркується тлумачним словником української мови, як просторіччя (*оглашенный* – «*прост*. Человек, ведущий себя бестолково, шумно, сумасбродно [9, с. 123]»), отже вона певною мірою має експресію, однак контекст, в якому вона знаходиться робить саме існування даної лексеми в реченні неможливим (пор.: *Ти, **надзигльований**? – сказала тітка те саме слово, яке я чув тільки від свого дідуся* (24, 168) – *Ты чего, **оглашенный**, – сказала тетка то самое слово, которое я слышал только от своего дедуся* (25, 653), оскільки герой повісті говорить, що таким словом його називав лише дідусь, отже воно має бути ексклюзивним. Лексема ж *оглашенный* позбавлена такої ексклюзивності, і її використання в даному контексті змінює інформативного викривлення й втрати комунікативного смислу оригіналу.

нерозумець – глупец. У тексті оригіналу номінація *нерозумець* виступає оказіональним контрадикторним евфемізмом, який автор повісті вкладає в уста турботливого й інтелігентного дядечки, що розповідає своєму племіннику історію про ненаділених розумом шукачів скарбів, до яких правильнішою номінацією буде «мародери», отже М. Стельмах, вживаючи лексему *нерозумець* хотів підкреслити те, що такий персонаж не міг сказати своєму племіннику навіть про мародера *дурень* (пор.: оригінал *Їх один **нерозумець**, шукаючи скарби, викопав із старовинної могили та й поклав перед хатою витирати ноги* (23, 180) – *Один **глупец** искал клад, выкопал их из стародавней могилы и положил перед хатой вытирать ноги* (25, 618). Як видно з прикладу, перекладач припустився

грубої помилки, оскільки, по-перше, не зберіг при трансформуванні індивідуально-авторський новотвір і, по-друге, ужив грубу й образливу лексему замість евфемізованої.

завушник – доносчик. Російська лексема *доносчик* в українському мові має такі еквіваленти: «донощик; *разг*. виказувач, викажчик» [14, I, 310], проте М. Стельмах, напевно, керувався деякими міркуваннями, створюючи оказіональну номінацію *завушник*, яка хоч і виступає за своїм семантичним наповненням відповідником до російського слова доносчик, проте, як і будь-який новотвір вирізняється своєю експресивністю й індивідуальністю (пор.: *Про твої підшепти,* ***завушнику****, я добре знаю* (24, 191) – *Про твои нашептывания,* ***доносчик****, я хорошо знаю* (24, 669).

безклепковий – безмозглый. Оказіональну лексему *безклепковий* було утворено від фразеологічного звороту *без [третьої (сьомої і т. ін.)] клепки [у голові (у тім'ї)]*, який має значення: «*зневажл*. Кто-небудь дурний, розумово обмежений, ненормальний» [20, I, 381], а отже, таке саме значення має й даний новотвір. І. Чеховська ж трансформувала представлену номінацію у російську загальномовну лексему, яка хоч і має еквівалентне лексичне значення з фразеологізмом *без [третьої (сьомої і т. ін.)] клепки [у голові (у тім'ї)]* і відповідно, з оказіоналізмом *безклепковий*: «разг. Очень глупый, тупой» [9, 41], проте надто поступається йому в експресивності та надзвичайності й у такий спосіб збіднює текст перекладу, порівняно з оригіналом (пор.: *Краще б я тебе, такого* ***безклепкого****, не бачив* (24, 111) – *Лучше б я тебя,* ***безмозглого****, не видал!* (25, 638).

Отже, заміна індивідуально-авторських новотворів при лексичній трансформації на загальновживані лексичні одиниці призводить до втрати текстом перекладу тієї яскравості, надзвичайності й неповторності, яка в тексті оригіналу досягалася завдяки використанню експресивних оказіональних неологізмів, створених автором безпосередньо для певного контексту.

2.1.2. Вилучення номінації в тексті перекладу

У перекладацькій практиці зустрічаються лексеми, які не просто являють собою індивідуально-авторські неологізми, а й, через свою приховану внутрішню форму, важко піддаються тлумаченню, можна лише за контекстом ідентифікувати їхнє функціональне призначення. Тому випущення з контексту даних номінативних одиниць при лексичній трансформації у таких випадках є виправданим прийомом, оскільки у такий спосіб перекладач намагається не припуститися помилки, а отже, не викривити інформативний і комунікативний зміст тексту оригіналу.

Приклади таких лексем в повісті М. Стельмаха відсутні, проте перекладач згідно з невідомими міркуваннями вирішив доцільним опустити деякі оказіональні номінації, хоча кращим варіантом було б трансформувати такі лексичні одиниці, оскільки вони мають прозору внутрішню форму, а отже, при їхньому перекладі не виникло б значних труднощів.

Розглянемо детальніше вищезазначені випадки опущення номінацій при лексичній трансформації.

лихотворець, сушиголова, дрібносовісний. Як видно з оригінальних номінацій автор створив їх за допомогою морфологічного способу словотвору – основоскладання: *лихо* + *творити, сушити* + *голова, дрібний* + *совість*. Отже, внутрішня форма даних слів, незалежно від їхнього оказіонального ґенеза, є прозорою, тому, беручи до уваги семантику компонентів представлених лексичних одиниць, можна по-морфевно трансформувати їх в аналогічні українські оказіональні лексеми. Представимо схематично етапи такої трансформації.

<u>І етап</u>. З’ясування семантики складових компонентів індивідуально-авторських новотворів тексту оригіналу.

Лихотворець = *лихо* ↓ 1. Обставина, подія, що викликає страждання. 2. Що-небудь погане, зле, недобре [2, 195]. + *творити* ↓ 2. Викликати появу чого-небудь, бути причиною виникнення чогось [2, 1435].

Сушиголова = *сушити* ↓ + *голова* ↓

3. *перен*. Підриваючи здоров'я, робити худим ослабленим, виснажувати, знесилювати // Завдавати моральних страждань, мозок. [2, 250].

1. Частина тіла людини або тварини, в черепі якої міститься головний 2. Орган мислення людини мучити [2, 1419]

Дрібносовісний = *дрібний* + *совість*

↓ ↓

2. Малий, незначний щодо вартості [2, 327].

Усвідомлення й почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством [2, 1353].

II етап. Добір еквівалентів до складових компонентів оказіональних неологізмів тексту оригіналу.

Укр. *лихо* → **рос.** *беда*

↓

То же, что несчастье. [9, 39].

↓

1. Горестное событие,
2. О ком-, чем-нибудь плохом огорчительном (разг.) [9, с. 414].

Укр. *творити* → **рос.** *творить*

↓

1. Делать, совершать (какие-нибудь поступки) [9, 791].

Укр. *сушити* → **рос.** *сушить*

↓

Делать сухим [9, 781].

Укр. *голова* → **рос.** *голова*

↓

1. Часть тела человека (или животного),состоящая из черепной коробки и лица (у животного морды).
2. Черепная коробка.
3. Ум, рассудок [9, 135].

Укр. *дрібний* → **рос.** *мелкий*

↓

6. Ничтожный, низменный [9, 135].

Укр. *совість* → **рос.** *совесть*

↓

Чувство нравственной ответственности за свое поведение перед окружающими людьми, обществом [9, 741].

III етап. Створення української оказіональної номінації з підібраних еквівалентних складових компонентів індивідуально-авторських неологізмів тексту оригіналу.

Беда + творить = бедотворец

Сушить + голова = сушиголова

Мелкий + совесть = мелкосовестный

Отже, з представленою вище схеми поетапної лексичної трансформації випливає висновок, що оказіональні номінації *лихотворець, сушиголова, дрібносовісний* являють собою перекладні лексичні одинці, випущення яких з контексту можна вважати значним недоліком при перекладі, оскільки з ними текст втрачає свою експресивність, надзвичайність і неповторність.

засмута. У тексті лексема *засмут* виступає іменником чоловічого роду однини (— *Та що ж, тату, гроші від непмана / — Ну і що?! Аби не від дідька! – старий випив чарку, поморщився і зажурився: – Ні, щось я тепер не те що людей, а навіть свого* ***засмута*** *ніяк не врозумію* (С, 181), проте така лексична одиниця в українській мові відсутня, натомість тлумачний словник української мови фіксує дуже схожу лексему, яка різниться з представленою категорією роду: «*засмута* -и, *ж., розм.* те саме, що смуток» [2, 113]. Як видно зі словникової статті лексема *засмута* належить до категорії жіночого роду і має ідентичне значення зі словом чоловічого роду *смуток*: «1. Невеселий, тяжкий настрій, викликаний горем, невдачею і т. ін.; сум, журба // *у знач. виг.* Уживається для вираження суму, журби. 2. Сумний, зажурений вираз (очей, обличчя і т. ін.)» [2, 1350]. Виходячи з контексту, автор повісті номінацію *засмут* вкладає в уста старенького чоловіка, який так називає свого дорослого сина, що відрізняється великою чесністю і порядністю, дорікаючи йому тим, що він відмовився взяти хабар і у такий спосіб дуже сильно засмутив свого батька, тому можна з упевненістю стверджувати, що оказіональна лексема *засмут* утворена М. Стельмахом від загальновживаного слова *засмута.* Отже, пропуск при лексичній трансформації даної номінативної одиниці не є виправданим, оскільки внутрішня форма оказіонального слова легко розкривається під час аналізу його формантів, і тому процес добору еквівалента до даного слова не викликає значних труднощів: у цьому випадку найприйнятнішим варіантом вбачається російське оказіональне утворення *печальщик*.

пошкодерник. Як уже зазначалося в пункті «Невиправданий переклад» представленої роботи, у перекладі І. Чеховської наявна тенденція до випущення номінацій з ряду однорідних у тому випадку, коли іде перелік великої кількості лексичних одиниць, що характеризують риси людської вдачі, лексема *пошкодерник* саме належить до такого ряду: *Це мене робить більшим у своїх очах: я вже зараз не якийсь* ***шибеник, лихотворець, очмана, торохтій, пошкодерник, паливода, нечупайло****, а* ***батькові-матері помічник****, який може і на людей подивитися, і себе показати* (24, 114). У тексті перекладу з цього однорідного ряду, який складає вісім номінацій, було випущено чотири: *Это меня повышает в собственных глазах: я уже не какой-нибудь* ***«очмана», «тарахтелка», «нечупайло»****, а* ***матери-отцу помощник****, который может и на людей поглядеть и себя показать* (25, 620).

Такий перекладацький прийом у даному випадку здається неприйнятним, оскільки разом з опущеними номінаціями текст перекладу втрачає ту соковитість, яскравість, експресивність та ексклюзивність, якою відрізнявся оригінал. Окрім того, індивідуально-авторський неологізм *пошкодерник* має прозору внутрішню форму: його було утворено від дієслова *пошкодити* за допомогою двох суфіксів (суфікса *-ер-* і суфікса діяча *-ник-*).

Отже, найприйнятнішим варіантом в даному випадку виглядає поморфемна трансформація лексеми *пошкодерник*, яку схематично можна представити у такий спосіб:

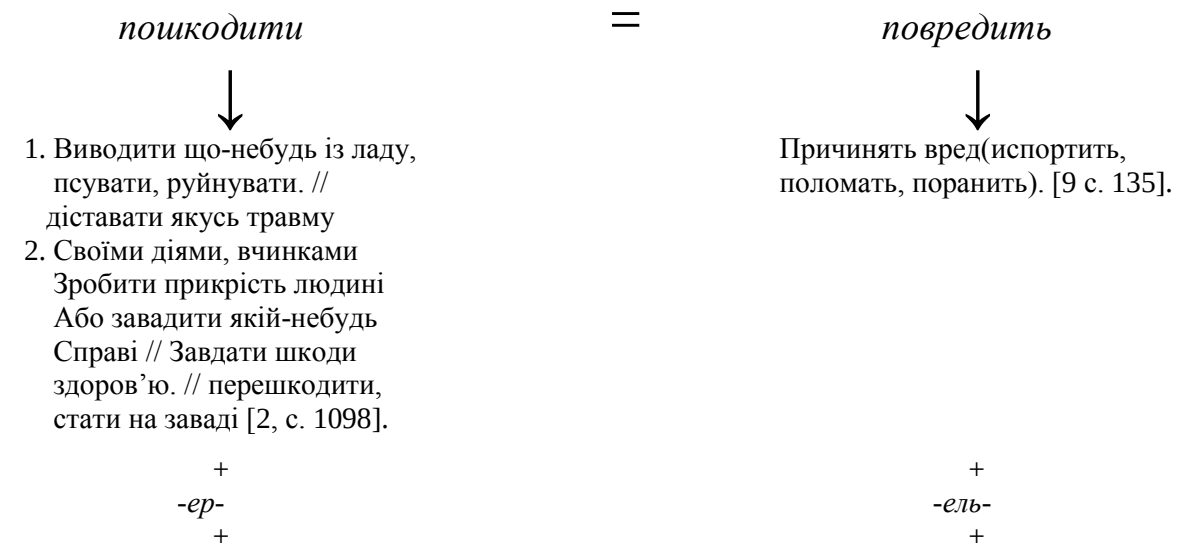

-ник- *-ник-*

↓ ↓

пошкодерник *повредельник*

Отже, шляхом калькування було створено російську оказіональну лексему *повредельник*, яка, на нашу думку, виглядає найвдалішим відповідником до українського індивідуально-авторського новотвору *пошкодерник*.

2.1.3. Калькування

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду особливостей поморфемної трансформації оказіональних номінацій осіб, з'ясуємо, що ж саме являє собою ця так звана поморфемна трансформація, або, як її ще називають в лінгвістиці, – калькування.

Калькування – це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем або слів (у випадку сталих словосполучень) їхніми лексичними відповідностями в мові перекладу. Сутність калькування полягає в створенні нового слова або стійкого сполучення в мові перекладу, що копіює структуру вихідної лексичної одиниці. У ряді випадків використання прийому калькування супроводжується зміною порядку кальковуваних елементів. Нерідко в процесі перекладу транскрипція й калькування використовуються одночасно.

Калькування полягає в передачі безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин. Калькування не завжди розкриває для читача, незнайомого з вихідною мовою, значення перекладного слова або словосполучення. Причина того в тому, що складні й складені слова й сталі словосполучення, при перекладі яких калькування використовується найчастіше, нерідко мають значення, не рівне сумі значень їхніх компонентів, а оскільки при калькуванні використовуються еквіваленти саме цих компонентів, значення всього лексичного утворення в цілому може залишитися нерозкритим [5, с. 98-99].

Ж.-П. Вине і Ж. Дарбельне у своїй книзі «Технические способы перевода» називають калькування особливого роду запозиченням, обґрунтовуючи це у такий спосіб «ми запозичуємо з іноземної мови ту чи іншу

синтагму й буквально перекладаємо її складові елементи. У такий спосіб ми отримуємо або калькування виразу, до того ж використовуємо синтаксичні структури мови перекладу, привносячи в неї нові експресивні елементи, або калькування структури, до того ж привносимо у мову нові конструкції [11, с. 157-167].

Отже, калькування являє собою переклад лексичної одиниці оригінального тесту шляхом заміщення її складових компонентів відповідними лексичними одиницями в мові перекладу. В основі калькування лежить утворення абсолютне нового слова або сталого словосполучення мовою перекладу. Така нова мовна одиниця певним чином копіює структуру й склад вихідної оригінальної лексичної одиниці. Окрім того, калькування може супроводжуватися зміною порядку складових елементів лексичної одиниці або об'єднанням процесу калькування із транскрипцією мовної одиниці.

Калькування серед способів перекладу, які було використано І. Чеховською при лексичній трансформації оказіональних номінацій повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», являє собою «золоту середину». Даний спосіб було названо «золотою серединою», оскільки, по-перше, він виступає найприйнятнішим перекладацьким прийомом до оказіональних слів, утворених основоскладанням, по-друге, за своїм кількісним складом група, до якої увійшли оказіональні одиниці, перекладені у такий спосіб, посідає проміжне місце серед інших груп.

Пропонуємо вашій увазі номінації, які було поморфемно трансформовано: укр. *носодер* – рос. *носодер,* укр. *комзлідни* – рос. *комзлыдни,* укр. *серпастовусий* – рос. *серпоусый,* укр. *зайчопас* – рос. *зайчепас,* укр. *гріхоплут* – рос. *грехоплут*, укр. *плескатолиций* – рос. *плосколицый*.

Особливу увагу хочемо приділити аналізу поморфемної лексичної трансформації оригінального новотвору *плескатолиций.* Дану оказіональну номінацію було утворено шляхом основоскладання (*плескатий* + *лице*) за аналогією до загальновживаної лексеми *круглолиций*. У такий самий спосіб було створено перекладачем російський індивідуально-авторський неологізм

плосколиций (*плоский* + *лицо*), який виступає прямим відповідником до українського новотвору *плескатолиций*, оскільки форманти, з яких утворено дані лексеми, хоч і не є повними еквівалентами, проте семантично збігаються в певних лексичних: укр. *плескатий* – «1. Який не має глибини і підвищень, з рівною поверхнею. // Який не має помітного схилу (про берег, дах і т. ін.); пологий. 2. Стиснутий з боків або приплюснутий зверху; сплющений // Позбавлений звичайних округлостей, опуклостей (про обличчя, лоб і т. д.). 3. Який має невелику товщину або висоту і рівну поверхню [2, 982] — рос. плоский – «1. Ровный, без возвышений и углублений, с прямой и гладкой поверхностью. 2. Неглубокий, с низкими краями. 3. *перен*. Пошлый, лишенный оригинальности, остроты» [9, 524]; укр. *лице* – «1. Те саме, що обличчя 1. // Обличчя як ознака зовнішнього вигляду людини. 2. перен. Сукупність ознак, що характеризують що-небудь. 3. Верхня, зовнішня частина предмета. 4. *тільки мн.* Щоки» [2, 186] — рос. 1. Передняя часть головы человека. 2. Индивидуальный облик, отличительные черты. 3. Человек, личность. 4. Наружная, передняя, верхняя сторона предмета. 5. В грамматике: категория, показывающая отнесенность к говорящему (первое лицо), к собеседнику (второе лицо) или к тому, кто не является ни говорящим, ни собеседником (либо к неодушевленному предмету) (третье лицо)» [9, 329]

Отже, калькування виступає найкоректнішим варіантом при перекладі індивідуально-авторських новотворів, утворених основоскладанням.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи способи відтворення номінацій осіб перекладачами художнього тексту, можна дійти однозначного висновку, що баланс між формою та змістом вирішується кожним з них індивідуально при певних перевагах тих чи інших світоглядних позицій, художньої фантазії, прагматичних настанов та глибини інтерпретації тексту оригіналу. Маючи справу з так званими промовистими назвами, перекладач щоразу опиняється перед вибором: якщо він вирішує зберегти тональність іншої мови, то вдається до транскрипції чи

транслітерації; коли вважає за потрібне відтворити художню функцію промовистого імені, то використовує внутрішню форму.

Дослідження номінацій осіб у тексті повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір» дає підстави стверджувати, що існує певна взаємозумовленість функціонування номінативних лексем на позначення особи і окремих семантико-стилістичних та синтаксичних елементів твору, на основі чого формується цілісна комунікативна картина повісті. У такий спосіб переклад має повною мірою передавати функціональну семантику номінацій осіб оригіналу.

Серед номінацій осіб, виділених з повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», мало місце таке мовне явище, як діалектизми, яке, незважаючи на свою нечисленність, створювало при перекладі певні труднощі, тому представлена робота містить в собі аналіз особливостей трансформування діалектичних номінацій осіб.

У представленому дослідженні детально розглянуто специфіку лексичної трансформації номінацій осіб, виражених оказіоналізмами, на прикладі російського перекладу повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір».

«Золоту середину» серед способів перекладу, які було використано І. Чеховською при лексичній трансформації оказіональних номінацій повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», являє собою калькування. Даний спосіб було названо «золотою серединою», оскільки, по-перше, він виступає найприйнятнішим перекладацьким прийомом до оказіональних слів, утворених основоскладанням, по-друге, за своїм кількісним складом група, до якої увійшли оказіональні одиниці, перекладені у такий спосіб, посідає проміжне місце серед інших груп.

Способи, що були використані при лексичній трансформації номінацій осіб, виражених діалектизмами, перекладачем І. Чеховською, можна умовно поділити на три групи:

1) переклад просторіччям;
2) переклад загальновживаною нейтральною лексикою;
3) калькування.

За своїм кількісним складом перша група є, на жаль, найчисленнішою. Як правило, більшість перекладачів не беруть на себе відповідальність створити в мові перекладу оказіоналізм, який би міг бути еквівалентом до авторського, отже, І. Чеховська не стала виключенням.

Перекладач І. Чеховська при лексичній трансформації оказіоналізмів-росіянізмів просто «переписала» їх з першотвору в текст перекладу, лише в деяких випадках адаптувавши до норм російської орфографії, оскільки в оригіналі, використані росіянізми підпорядковувалися нормам української орфографії.

Застосування «переписування», як своєрідного способу перекладу росіянізмів, можна було б виправдати, якщо переклад здійснювався б не російською, а наприклад, білоруською мовою, тоді дана русифікована лексема не втратила б своєї специфічності, а текст перекладу зберіг комунікативний смисл оригіналу та ідіостиль автора.

Отже, можна зробити висновок, що цінність перекладу авторських номінацій осіб полягає не лише у збереженні балансу між формою та змістом даних лексичних одиниць, а й у передачі естетичної функції авторського ономастикону.

Використана література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. Москва: Международные отношения, 1975. 240 с.
2. Великий словник сучасної української мови.укл.Т.В.Бусел. Київ: Ірпінь, ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
3. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода / *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва: Международные отношения, 1978. С. 157-167.
4. Виноградов В. В. О теории художественной речи. Москва: Высш. шк., 1971. 238 с.

5. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва: Международные отношения, 1986. 373 с.
6. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування. Київ: Парламентське видавництво, 2004. 281 с.
7. Ковганюк С. Практика перекладу (З досвіду перекладача). Київ: Дніпро, 1968. с. 276
8. Новий тлумачний словник української мови. У 3-х т. / Уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2006. 2778 с.
9. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. Москва: ООО «ИТИ ТЕХНОЛОГИИ», 2003. 944 с.
10. Павленко Є. І. Порівняння як граматична і стилістична категорія (На матеріалі романа М. Стельмаха "Велика рідня") // *Мовознавство*. 1970. № 3. С. 78-85.
11. Потебня А. А. Из записок по теории словесности // Потебня А. А. Эстетика и поэтика. Москва: Искусство, 1976. С. 286-464.
12. Потебня А. А. Слово и миф. Москва: Правда, 1989. 628 с.
13. Пришва Б. Г. Засоби гумору в творах Остапа Вишні. Київ: Вища школа, 1977. 118 с.
14. Російсько-український словник. У 3-х т. / За ред. Й. А. Багмута, І. К. Білодіда, С. І. Головащука та ін. Київ: Наукова думка, 1969. 2182 с.
15. Русанівський В. М. У слові – вічність: (Мова творів Т. Г. Шевченка). Київ: Наук. думка, 2002. 240 с.
16. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. Київ: Наук. думка, 1989. 251 с.
17. Тодор О. Г. Порівняльні фраземи у психолінгвістичному сприйнятті // *Мовознавство*. 1994. № 2-3. С. 64-69.
18. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Укр. енциклопедія, 2000. 752 с.
19. Уфимцева Г. О. Лексическое значение: Принцип описания лексики.Москва: УРСС, 2002. 239 с.

20. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993.984 с.
21. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка: Учеб. пособие для вузов по спец. «Русский язык и литература». Москва: Высшая школа, 1985. 160 с.
22. Языковая номинация (Виды наименований). Москва: Наука. 1977. 364 с.
23. Языковая номинация (Общие вопросы). Москва: Наука, 1977. 345 с.

Джерела матеріалу досліджень:

24. Стельмах Михайло. Щедрий вечір. Повість. Київ: Радянський письменник, 1967. 233 с.
25. Стельмах М. А. Собрание сочинений. В 5-ти т. Т. 4./Пер. с укр. И. Чеховской. Москва: Худож. лит., 1984. 696 с.